IETS OVER MNEMONISCHE EN ANDERE TEEKENEN BIJ DE VOLKEN VAN DEN OOST- INDISCHEN ARCHIPEL.

DOOR

C. M. PLEYTE Wz.,

Assistent bij 's Rijks Ethnographisch Museum te Leiden.

Nauwelijks heeft de mensch de eerste schreden op de baan der ontwikkeling gedaan of hij gevoelt behoefte zich met zijns gelijken te onderhouden, en merkwaardige gebeurtenissen en voorvallen uit het dagelijksch leven der vergetelheid te ontrukken. Zoolang de mededeelingen bureu betreffen, kan hij zich van de stem bedienen of door gebaren zich verstaanbaar maken; doch indien hij zich wenscht te onderhouden met veraf gevestigde bekenden, is hij genoodzaakt zijn toevlucht tot zinnebeeldige teekenen te nemen, die den betreffenden persoon toegezonden, dezen in staat stellen zijne bedoelingen te begripen. Ook het geheugen tracht hij ter hulpe te komen, door een zichtbaar en tastbaar middel, waarvan het aanzijn hem steeds aan deze of gene zaak doet denken. Reeds in den nacht der eeuwen schijnt het gebruik van mnemonische middelen bekend te zijn geweest. Het stuk rendierbeen, dat in de holenwoning van Cro-Magnon gevonden werd en regelmatige inkervingen vertoonde, als hadde het gediend tot opteekening van eenige merkwaardigheden, mag hiervan ten bewijze strekken.¹ Ook uit meer bekende tijdperken zijn ons dergelijke zaken overgebleven. Immers de oude Peruanen bezigden de quippo, een houten ring of een stuk touw, waarvan de einden te zamen geknoopt waren, voorzien van een aantal dunne verschillend gekleurde snoeren met knopen, om bij voorbeeld het resultaat eener volkstelling te bewaren, terwijl de Tartarenhoofden zich van stukjes hout met kerven, khé-mou genaamd, bedienden om hunne verspreid wonende horden tot een strooptocht op te roepen.

¹ F. Lenormant, *Histoire ancienne de l'Orient*. Tome I, pag. 399.
5e Volgr I.

Doch bij de ouden alleen behoeven wij deze voorwerpen niet te zoeken. Nog heden ten dage worden dergelijke hulpmiddelen dikwijls te baat genomen door volkeren die de schrijfkunst niet machtig zijn, ja zelfs bij hen, die deze kunst reeds beoefenen, zijn zij nog niet geheel in onbruik geraakt. Men denke slechts aan den kerfstok, dien bakker en huisvrouw hier en daar nog aanwenden om het aantal brooden te controleeren, aan den rozenkrans, die den Katholiek en den Buddhist bij iedere kraal een gebed in het geheugen roept, en aan den knoop, dien wij in onzen zakdoek leggen, „om iets niet te vergeten.”

In een hoofdstuk getiteld „Merkzeichen und Knotenschrift” van zijn belangrijk werk „Ethnographische Parallelen und Vergleiche”, heeft de bekende ethnoloog Richard Andree het gebruik van mnemonische en andere teekenen bij tal van volken, in alle deelen der wereld, aangetoond. Het is mijn doel, bij wijze van aanvulling op dit hoofdstuk, in de volgende bladzijden mede te deelen, hetgeen wij over dit onderwerp bij de stammen van den Indischen Archipel, die door Richard Andree slechts terloops genoemd zijn, bekend is. Ik zal daarbij beginnen met het knoopschrift (Knotenschrift), waarvan evengenoemde Peruaansche quippo als type kan dienen, en den daarmee zoo nauw verwanten kerfstok.

Vestigen wij in de eerste plaats de aandacht op de Papoea's van Nieuw-Guinea. Van den stam der Noeforezen aan de Doreibaai vermeldt ons de zendeling van Hasselt: „Um den Verlauf der Tage und Nächte zu messen, bedienen sie sich eines Bändchens und machen darin so viele Knoten, wieviel Tage sie eben danach berechnen wollen. Wenn sie z. B. mit den Bergbewohnern verabredet haben, dass sie über zehn Nächte kommen wollen, um mit ihnen zu handeln oder Nahrungsmittel zu holen, dann machen beide Parteien, die Berg- und die Strandbewohner, in ein Bändchen zehn Knoten, wovon sie täglich einen auflösen, und wissen so am Ende der zehn Tage, dass die verabredete Zeit verstrichen ist.”¹ Iets dergelijks wordt ook van de Karoners bericht, die in de binnenlanden van Nieuw-Guinea bij het Arfak-gebergte gevestigd zijn. Toen de heer Laglaise hen bezocht en aan een hoofd het aantal dagen mededeelde, die hij bij hen dacht te blijven, nam deze een dunnen taaien wortel en legde daarin evenveel knopen als de heer Laglaise hem dagen opgegeven had. Iederen

¹ J. B. van Hasselt, Die Noeforenen. Zeitschrift für Ethnol., B. VIII (1876), blz. 201.

dag nu sneed het hoofd een knoop met een stuk van den wortel af totdat er nog slechts twee knopen overbleven, waarna hij voor-noemden heer te kennen gaf, dat het tijd werd om te vertrekken.¹

Van de stammen die de eilanden van den Timoreeschen Archipel bewonen, verdienen de Rotineezen hier vermeld te worden. Wanneer zij iemand een boodschap zenden, of de eene of andere gebeurtenis onthouden willen, nemen zij daartoe, aangezien zij geen letterschrift bezitten, een touwtje waarin eenige knopen gelegd zijn, die de verschillende punten voorstellen, waarover zij wenschen te spreken of die zij in hunne gedachten wenschen te bewaren. Zulk een touwtje noemen zij *surat*. Vroeger werd hiervoor het thans in onbruik geraakte woord *pabuke* gebezigd.²

Zeer algemeen is het gebruik van mnemonische middelen in de Molukken. Zoo bezigt men, volgens mededeelingen van den heer Riedel³, op de Aroe-eilanden, bij wijze van kerfstok, de zoogenaamde *urong*, een stuk *gaba-gaba* (de bladsteel van den *sagopalm*), waarin dwarshoutjes gestoken worden, die bepaalde schuldvorderingen representeren. Doch ook het knoopenschrift komt hier voor. Gaat men op reis, voor bij voorbeeld tien dagen, dan neemt men een stuk touw met tien knopen, waarvan elken dag een wordt losgemaakt totdat er geen meer overblijft, waarna men terugkeert.⁴ Ook op Ceram wordt van het knoopenschrift een dergelijk gebruik gemaakt,⁵ terwijl op de Kei-eilanden de hoofden zich niet zelden van dit middel bedienen, wanneer zij iemand tegen een bepaalden dag wenschen op te roepen.⁶ Van de Alfoeren van Boeroe eindelijk vinden wij medegedeeld dat zij, om het bedrag van eene schuldvordering of van eene nog niet betaalde *kaleli* (bruidschat) te onthouden, of om het aantal kokos- en andere boomen, ook wel het aantal mannen, vrouwen en kinderen te weten, kerfstokken van hout of *gaba-gaba* bezigen, en ook wel touwen waarin knopen gelegd worden.⁷

Gaan wij over tot het eiland Celebes. Onder de voorwerpen af-

¹ Tijdschrift van het Aardrijkskundig genootschap, Deel III, blz. 105.

² G. Heijmering, Tijdschrift voor Ned. Indië, 1844, Deel I, blz. 87.

³ Het is hier de plaats om mijn oprechten dank te betuigen aan den heer J. G. F. Riedel, die mij met de meeste bereidwilligheid vergund heeft de op dit opstel betrekking hebbende feiten te citeeren uit zijn nog uit te geven werk: "Kroes- en sluikharige rassen tusschen Celebes en Nieuw-Guinea."

⁴ J. G. F. Riedel, O. c., blz. 269.

⁵ J. G. F. Riedel, O. c., blz. 128.

⁶ J. G. F. Riedel, O. c., blz. 229.

⁷ J. G. F. Riedel, O. c., blz. 28.

komstig uit de Minahassa van Menado, aanwezig in het Ethnographisch Museum te Rotterdam, bevindt zich onder anderen ook een zoogenaamde papulëssan, zijnde een stuk rotan waarin een aantal knopen door den tonaas ¹ gelegd zijn. Deze papulëssan is afkomstig van Sendangngan (district Sonder) en gemaakt bij de stichting dezer plaats. De knopen wijzen het aantal personen aan, die zich het eerst in de nieuwe nagëri hebben gevestigd. Men noemt deze papulëssan, die reeds zeer oud is, papulëssan in tjakëli in tou, dat is: papulëssan het aantal menschen betreffende, in tegenstelling van de papulëssan im pëlii, welke nog heden ten dage door de hoofdpriesters gebruikt wordt, om de dagen der offerhanden te berekenen. ² Op Zuid-Celebes treffen wij bij de Makassaren en Boeginezen het knoopenschrift aan onder anderen in den vorm van de zoogenaamde bila-bila, voorheen vooral in gebruik in het rijk van Bone. Onder bila-bila verstond men namelijk een reep lontarblad, waarin een zeker aantal platte knopen waren gelegd, die elk aan beide zijden drie vouwen vertoonden, zinspelende op het onder den naam van Lamum-patuwe ri-Timurung bekende verbond, waarbij Bone, Wadjo en Soppeng (drie nevens elkaar gelegen staatjes) als broeders te zamen vereenigd waren. Men had tweederlei soort van bila-bila, de eene gebezigd om de palili's (onderworpen leenmannen) en de paseadjingang's (leenmannen, bloedverwanten van den vorst) van Bone tot een feest uit te noodigen, de andere om hen op te roepen, ten einde met den leenheer tegen den vijand op te trekken. De vorm van de knopen der beide bila-bila's verschilde slechts weinig. Grooter onderscheid bestond er in de wijze, waarop de beide bila-bila's aangenomen werden. De bila-bila voor een feest werd door den vorst, voor wien zij bestemd was, met de rechterhand aangenomen, terwijl hij met de linkerhand de bij het dansen gebruikelijke beweging maakte. De bila-bila voor den oorlog daarentegen, die, evenals de andere bila-bila, door den gezant met de rechterhand overgereikt werd, nam de vorst met de linkerhand aan, tegelijkertijd de rechterhand aan de

¹ Tonaas = priester der jagers. Eigenlijk moet dit tou-nahas geschreven worden; samengesteld uit tou = mensch en nahas = kern van het een of ander, en dus beteekenende: kernachtig mensch. (N. P. Wilken, Bijdragen tot de kennis van de zeden en gewoonten der Alfoeren in de Minahassa. Mededeelingen van wege het Ned. Zendelinggenootschap, dl. VII, blz 128, noot 1.)

² J. M. Schwarz, Mededeelingen van wege het Ned. Zendelinggenootschap, dl. XXII, blz. 284. Het woord papulëssan komt van pulës = knoop; mulës, mapulës = een knoop leggen; papulëssan = datgene waaraan of waarin een knoop wordt gelegd, van daar: het touw waarin knopen gelegd zijn.

kris slaande ten einde vervolgens te mangaru.¹ Het woord bila-bila is waarschijnlijk eene verbastering van bilang-bilang, af te leiden van bilang = tellen, aangezien de knopen in het lontarblad dienen moesten, om te berekenen, hoeveel dagen er nog verlopen zouden, eer de oorlog uitbrak of het feest een aanvang nam.² Behalve van de bila-bila, die dus eigenlijk alleen door vorsten, bij bepaalde gelegenheden, mochten worden gebruikt, bedient men zich nog in het dagelijksch leven van eene andere soort van knoopenschrift. De Makassaren bezigen daarvoor een bombong (jonge uitspruitsels van den palmboom), de Boeginezen een tjolli (pas ontloken blad), welke zij aan reepen snijden of scheuren, en vervolgens aan elkander vast maken, zoodat zij op die wijze een soort van zeer lang koord verwaardigen. Zooveel stuks nu als zij in hun geheugen bewaren willen, zooveel knopen maken zij ook in het koord.³

In het Westen van den Archipel vinden wij het bestaan van het knoopenschrift vermeld bij een paar stammen van het eiland Sumatra. Van de Redjangers zegt onder anderen Marsden: „When they may have occasion to recollect at a distance of time, the tale of any commodities they are carrying to market, or the like, the country people often assist their memory by tying knots on a string, which is produced when they want to specify the number.”⁴ Nog duidelijker ziet men hoe de Bataks zich nog van het knoopenschrift in sommige gevallen bedienen. Zoo wordt bij hen het geld, dat de verliezende partij den scheidsrechter betalen moet, aangeduid door een knoop in een touw. Voorts gebruiken zij ook nog een touw met knopen, pudun-pudun geheeten, om het aantal dagen, dat vóór een overeenkomst verlopen moet, niet te vergeten.⁵ Eindelijk wijzen wij nog op de volgende mededeeling van den heer van Hoëvell in zijne verhandeling „Iets over het oorlogvoeren der Bataks.” Wanneer twee strijdende partijen, zoo heet het daar, den oorlog moede zijn, wordt de beslissing der kwestie waarover men twist, aan twee neutrale hoofden onderworpen. Deze ontvangen dan

¹ Mangaru, al tandakkende of dansende en met de kris zwaaiende, zijne gehechtheid aan de overheid betuigen. Dit geschiedt zelfs in de Gouvernementslanden nog heden ten dage, bij de aanstelling van een nieuwen regent. (Dr. B. F. Matthes, *Makassaarsch Woordenboek*, blz. 667).

² Dr. B. F. Matthes, *Boegineesch Woordenboek*, blz. 211. Idem *Makassaarsch Woordenboek*, blz. 206.

³ Dr. B. F. Matthes, *Op cit.*, pag. 212. Idem *Op cit.*, pag. 207.

⁴ W. Marsden, *The History of Sumatra*, III ed., pag. 192.

⁵ H. N. v. d. Tuuk, *Bataksch Woordenboek*, blz. 353.

van beide partijen een mes, lans of ring in bewaring, ten teeken dat de vijandelijkheden voorloopig geschorst zijn. Kunnen nu de scheidsrechters het geschil niet bijleggen, dan geven zij de panden terug en spreken uitdrukkelijk uit, „dat beide partijen zich hunne vordering maar weder herinneren moeten en zij zelve met de zaak verder niets te doen willen hebben.” Daarna stellen zij elk van beiden een stuk touw met vier knopen ter hand, met den last de vijandelijkheden niet eerder te hervatten, voordat er geen knopen meer in het touw zijn.¹

Behalve over het knoopenschrift en den kerfstok, spreekt Richard Andree, in het aangehaalde hoofdstuk van zijn hierboven genoemd werk, nog over andere zinnebeeldige middelen die aangewend worden, om aan afwezigen mededeelingen te doen. In de eerste plaats wijst hij op de zoogenaamde boodschapsstaven. „Statt des Knotens oder Kerbholzes”, zegt hij onder anderen, „tritt auch, eine noch einfachere Art sinnbildlicher Mittheilung bildend, der überschickte Stab auf.”²

Ook in den Indischen Archipel komt het gebruik van dergelijke boodschapsstaven voor. Zoo wordt ons medegedeeld dat in Siak op Sumatra de bevelen van den vorst aan de hoofden mondeling overgebracht worden door een bode, wien als bewijs van de echtheid zijner zending wordt medegegeven een pijl, om den steel waarvan een strook geel katoen met een loopenden knoop gebonden is (ikat simpul sentak). Bij gewichtige zaken, bij voorbeeld bij het opsporen van iemand, die een groot misdrijf heeft begaan, wordt de gele strook met een gewonen knoop gebonden ten teeken van een peremptoir bevel.³ In het reisverhaal van de Sumatra-expeditie wordt ook gesproken van het gebruik van boodschapsstaven bij de Koeboe's van de bovenlanden van Palembang. Schrift kennen deze Koeboe's niet. De dipati (het hoofd) heeft echter eene eigenaardige manier om zijn handmerk (tjap) te doen toekomen aan eenig persoon, dien hij bij zich wil ontbieden, of dien hij machtigen wil, om eene of andere zaak voor hem te behandelen. Hij snijdt daartoe een merk op een klein stukje bamboe, dat verder, naar gelang der zaak die het betreft, in de zijden verschillend wordt uitgekeept. Een paar dergelijke stokjes,

¹ G. W. W. C. van Hoëvell, Iets over het oorlogvoeren der Bataks. Tijdschr. v. Ned. Indië, 1878, pag. 435.

² R. Andree, Ethnographische Parallelen und Vergleiche, blz. 188.

³ H. A. Hymans van Anrooy, Nota omtrent het Rijk van Siak. Tijdschr. v. Ind. T., L. en Vk., Deel XXX, blz. 342.

waaraan hij ook den naam van surat (brief) gaf, werden gereed gemaakt en den leden der expeditie ten geschenke gegeven. De dipati heeft uitsluitend het recht deze surats te gebruiken.¹ Op het eiland Borneo zenden de Dajaks van de Zuidooster-Afdeeling, bepaaldelijk de zoogenaamde Biadjoe's, bij boodschappen elkander houten poppen toe, patok pakaka² geheeten, welker overbrenger dan het verlangde daarbij mondeling te kennen geeft.³ Bij de Dajaks van het Noordwesten komt iets dergelijks voor. Wanneer de bewoners van een kampong hunne elders wonende stamgenooten tot den oorlog willen oproepen, zenden zij naar de verschillende dorpen twee blaasroerpijltjes van verschillende grootte. In beiden worden eenige kerven gemaakt. Het aantal kerven op den kleinsten pijl duidt het aantal manschappen aan tot den aanval benoodigd, terwijl dat op den grootsten, betrekking heeft op het aantal krijgers door ieder dorp te leveren. Zijn de pijlen aan de eene punt verbrand en aan de andere rood geverwd, dan wijst dit het oogmerk aan, om de aan te vallen kampong te vuur en te zwaard te verwoesten.⁴

De boodschapsstaven staan wat ontwikkeling betreft zeker niet veel hooger dan de kerfstok en het knoopenschrift. Een schrede verder is het volgens Richard Andree, wanneer »statt des einfachen Knotens, des Kerbeinschnitts u. s. w. verschiedene Gegenstände zusammengestellt werden, durch die einem Andern Mittheilungen gemacht werden, wobei die angewandten Objekte symbolische Bedeutung haben. Durch sinnbildliche Geschenke, welche über gewisse Empfindungen Auskunft geben sollen, correspondiren die Sumatraner. Kleine Stückchen Salz, Cayenne-Pfeffer, Betel u. dergl. bedeuten unter den Kundigen Liebe,

¹ Reisverhaal der Sumatra expeditie, deel II, pag. 219. Zie ook v. d. Chijs, Cat. v. h. Bat. Gen., pag. 52, No. 1054.

² De Hoogleeraar Dr. G. A. Wilken deelde mij de volgende gissing mede omtrent de beteekenis van de uitdrukking patok pakaka. Het woord patok is stellig eene gewijzigde uitspraak van patong, het Maleische ڤاتونڠ patung = beeld, pop, welk woord in het Dajaksch ook voorkomt in den vorm hampatong. Wat pakaka betreft, dit moet vermoedelijk papaka zijn, de gereduplicateerde vorm van paka = steun, stut; papaka, ook wel, met geheele reduplicatie, pakapaka, beteekent: als een stut, als een steun (Hardeland, Dajaksch Woordenboek, i. v. paka. Vergelijk ook: Dajaksche Grammatica, blz. 71). De uitdrukking patok of patong-papaka zou dus beteekenen: pop die als steun dient, scil. van hetgeen de boodschapper mondeling overbrengt, die dus de echtheid der zending bewijst.

³ D. M. H. Halewijn, Iets over de Dayakkers (Beajous) van Banjermassing op Borneo. Verh. Bat. Gen., D. XIII, blz. 279.

⁴ P. J. Veth, Borneo's Wester Afdeeling, D. II, blz. 238.

Eifersucht, Empfindlichkeit, Hass. Es liegt hier also etwas vor, ähnlich unsrer Blumensprache".¹ Aan Valentyn was dit gebruik reeds bekend. Hij zegt toch: "De Ternatänen, Tidoreezen, en de verdere Molukze volkeren, spreken veel door raadsels, waartoe zij op zijn Turksch, en Oostersch, ook wel bloemen van uitstekende verwen gebruiken, zo dat hunne brieven, even eens als een riekertje zijn, uit welke zij malkanders gedagten zeer klaar kunnen verstaan. Alzo bedienen zij zich van deze verborgene, en raadzelagtige spreekwijzen en behandelingen ook zelfs in de allergewigtigste zaken van staat, zulende, wanneer zij vreezen te schrijven, en malkanderen nogtans iets willen bekend maken, maar een zekere vrugt, of bloem toezenden, in welker beschouwing de aart der zaak, die zij uitdrukken willen, klaar opgesloten legt. Dus zullen zij iemand, die geen kennis daarvan heeft, zulk een vrugt zelf mede geven, om die aan een, die hem om hals brengen moet, te bestellen; en zo zal een minne-nydige Ternataansche vrouw wel zelf een fraey riekertje van bloemen maken, en dat aan een andere onkundige Juffrouw, waar op zij jaloers is, overgeven, en haar daar in uitmaken, voor al wat leelyk is". De heer Riedel vermeldt ook het gebruik van dergelijke zinnebeeldige teekenen bij de Galela- en Tobelloreezen van Halmaheira en bij de bewoners van de Keieilanden. "Bei Abwesenheit", zoo lezen wij onder anderen van de eerstgenoemden, "schickt man sich wechselseitig Zeichen der Trauer, des Aergers oder als Zeichen, um die betreffende Person zur Rückkehr zu zwingen, weisse Streifen Leinwand, Seil, Blätter u. s. w., z. B. ein Streifen Leinwand zum Beweis der Trauer, die Blätter des Capsicum fastigiatum zum Zeichen des Aergers, wenn die Frau erfahren hat, dass ihr Gatte ihr untreu gewesen ist. Osinga-Blätter sind Zeichen der Erinnerung, Tjinga-tjinga-Blätter Zeichen der baldigen Rückkehr."² En van de Keieilanders heet het: "Blijft een echtgenoot lang van huis, dan zendt de vrouw hem eene droge vrucht van den Capsicum fastigiatum, in een stuk oud lijnwaad gewikkeld, als benaamt lavar maluhuu of teeken van gebrek en droefheid."³ Hiertoe zou ook gebracht kunnen worden het gebruik bij de Makassaren en Boeginezen om iemand, die als gast ergens is uitgenoodigd,

¹ R. Andree, Op cit., pag. 191. Zie ook: Marsden, History of Sumatra, pag. 283.

² F. Valentyn, Beschrijving van Oud en Nieuw Oost Indiën, Deel I B, blz. 17.

³ J. G. F. Riedel, Galela und Tobeloreesen, Zeitschr. für Ethnol., 1885, Heft II, blz. 87.

⁴ J. G. F. Riedel, Kroes- en sluikharige rassen tusschen Celebes en Nieuw-Guinea, pag. 220.

te waarschuwen, dat het tijd is te komen, door hem een in tweeën gevouwen stuk widang (grof wit katoen) van veertien siku's (eene lengtemaat) te vertoonen. Deze wijze van oproepen torowatu geheeten, mag alleen onder hooggeplaatste personen worden gebruikt.¹

Doch het is vooral bij de Bataks dat wij het gebruik van dergelijke zinnebeeldige teekenen aantreffen. Meestal worden zij aan brieven of andere stukken toegevoegd, om aan het geschrevene meer klem bij te zetten en zelfs diegenen, welke niet lezen kunnen, in staat te stellen den inhoud daarvan te begrijpen. Zoo bevindt zich onder de voorwerpen uit de Bataklanden, door den oud-zending van Asselt ingezonden ter koloniale tentoonstelling van Amsterdam in 1883, een brief op bamboe geschreven, waarin een man zijne van hem weggeeloopene vrouw tot terugkeer tracht te bewegen. Aan dezen brief nu zijn allerlei voorwerpen bevestigd, die allen eene zinnebeeldige beteekenis hebben, als: een half afgewerkte zak ten einde de vrouw te herinneren aan haren plicht, om de werkzaamheden op de rijstvelden te verrichten, een stukje houtskool om haar te kennen te geven, dat het haardvuur is uitgegaan en er niemand is om eten voor haren man te koken; een been om te verzekeren dat de man haar bij haar leven goed onderhouden en bij haar overlijden met eere begraven zal; een haarlok, een ladder en een haak, symbolen dat de man haar als zijn eigendom beschouwt, en hoe hoog zij dus ook klimt, haar toch volgen, hoe ver zij ook gaat, haar toch terugtrekken zal.² Eigenaardig komt het gebruik van dergelijke zinnebeeldige teekenen vooral uit in de zoogenaamde pulas. De pulas is een brand- of oorlogsbrief en bestaat uit een geschrift op bamboe, dat, meestal in minder kiesche bewoordingen, als het ware een ultimatum bevat, eene aanmaning aan de vijandelijke partij om aan de gestelde eischen binnen een zekeren tijd te voldoen, bij gebreke waarvan men met oorlog en met moord en brandstichting wordt bedreigd. Zinnebeeldig wordt dit nog door eenige aan het geschrift toegevoegde voorwerpen uitgedrukt, als een uit bamboe gesneden mes, een stukje bambu met een katela (soort van aardvrucht) in den vorm van een menschenhoofd er op, een stukje half verkoold hout en een bosje idjuk (vezels van den aren-palm).³ Behalve als teeken van

¹ Dr. B. F. Matthes, Boegineesch Woordenboek, blz. 359.

² Catalogus der Kol. Tentoonstelling, Amsterdam 1883, pag. 80 No. 276. b.

³ De twee eerstgenoemde voorwerpen zijn symbolen van moord, de beide andere van brandstichting. In deze zinnebeelden bestaat overigens groote verscheidenheid. Volgens van der Tuuk, Bataksch Woordenboek, pag. 356, bestaat de pulas uit een

oorlogsverklaring aan vijandelijke stammen of dorpen, wordt de pulas ook gebruikt bij rechtsvorderingen. In sommige streken is zij namelijk een gewoon middel waarvan de kleine man zich bedient, om den gang der justitie te bespoedigen, wanneer hij ziet dat aan zijne klachten door de hoofden geen gevolg gegeven wordt.¹

De hoogste uiting van het gebruik van mnemonische middelen is zeker het teekenschrift, waarvan ons onder anderen een voorbeeld bekend is uit de Minahassa. In het Ethnographisch Museum te Rotterdam bevinden zich namelijk twee voorwerpen, het eene een plankje van hard, zwart hout, waarop figuren zijn ingesneden, terwijl de daardoor ontstane uitdiepingen met eene helder witte, kalkachtige zelfstandigheid zijn opgevuld, het andere een strook inlandsch papier, geelachtig van kleur (waarschijnlijk vervaardigd uit den bast van den *Broussonetia papyrifera*), waarop met houtskool of met een zwartachtige verfstof eveneens figuren zijn geteekend. Deze twee voorwerpen zijn in 1863 door den zendeling Lineman uit de Minahassa naar Europa gezonden. Omtrent hunnen ouderdom valt niets met zekerheid te zeggen. De heer Linemann houdt ze voor zeer oud, hetgeen ook door het geheele voorkomen wordt aangeduid.² Eene verklaring werd door den zender evenmin gegeven. Hetgeen echter reeds dadelijk in het oog valt, is dat de afbeeldingen op beide stukken eene groote overeenkomst met elkander vertoonen. Het is op grond hiervan, en na aandachtige beschouwing der figuren, dat de Hoogleeraar C. P. Tiele de meening heeft uitgesproken, dat men waarschijnlijk hier aan de voorstelling van een dondermythe te denken heeft.³

Een ander voorbeeld van het gebruik van teekenschrift, en dit nog

bamboekoker, waarop beleedigende of dreigende woorden staan, een stukje hout in den vorm van een menschenhoofd, een bosje bladeren en een bundel bassir's (een soort van voetangels, meestal van aangepunte bamboe).

¹ Zie over de pulas: van Hoëvell, Iets over het oorlogvoeren der Bataks, Tijdschrift voor Ned. Ind., 1878, Deel II, pag. 436. De Haan, Verslag eener reis door de Batak-landen, Verhand. Bat. Gen., D. 38, No. 2, blz. 35. G. K. Niemann, Bataksche oorlogsverklaring, Bijdrage T. L. en Vk. van Ned. Indie, uitgegeven ter gelegenheid van het Vde congres der Orientalisten, afd. Taal en Letterk., pag. 240. Van der Chijs, Cat. Bat. Genootschap, blz. 55, No. 240 en 241. Catalogus der Kol. Tentoonstelling, Amsterdam 1883, blz. 362, No. 49 a.

² Oud-Alfoersch teekenschrift, Mededeelingen van wege het Ned. Zend. Gen. dl. VI, pag. 407 ss. Zie ook A. B. Meijer Bilderschriften des Ost Ind. Archipels und der Südsee.

³ Oud-Alfoersch teekenschrift, Mededeelingen van wege het Ned. Zend. Gen., dl. VII, pag. 93 ss

zuiver als een mnemonisch middel, deelt ons de Russische natuuronderzoeker N. von Miklucho Maclay mede van de Papoea's der naar hem genoemde kust van Nieuw-Guinea. »In meinem Nachbardorfe Bongu fand ich am Fronton der Boamramra eine Reihe Schilder, aus den breiten Blätterblasen der Sagopalme geschnitten. Diese Schilde waren mit einer Art Hiëroglyphenartigen, rohen Zeichnungen bemalt, die Fische, Schlangen, Sonnen, Steine etc. in verschiedenartigen Combinationen darzustellen schienen. In anderen Dörfern sah ich ebenfalls an den Wänden einiger Hütten, angebrachte Zeichnungen mit rother und schwarzer Farbe; an dicken Baumstämmen im Walde, traf ich auch in der Rinde eingeschnitten Figurenreihen. Am breiten, aus einer Plancke bestehenden, Rand der grossen Prauen, welche von Bili-Bili, Jambomba und den Inseln des Archipels »der Zufriedenen Menschen« kamen, sah ich öfters gezeichnete und geschnittzte Figuren derselben Sorte. Dieselben schienen durchaus nicht als eigentliche Ornamente zu dienen, aber ihre Bedeutung blieb für mich eine Frage, bis eines Tages, während meines Besuches in Bili-Bili, wo im Folge des vom Stapellassen zweier grossen Bote, ein Fest eingerichtet wurde, ich eine Erklärung derselben erhielt. Als gerade das grosse Essen seinem Ende nahe war, sprang einer der anwesenden jungen Männer auf, ergriff eine Kohle und fing auf einem dicken Balken, welcher nah an diesem Platz lag, eine Reihe sehr primitiver Figuren zu zeichnen an. Die ersten zwei Figuren, die der Mann zeichnete, sollten die zwei neuen Prauen vorstellen, die so dargestellt waren, dass sie halb am Ufer, halb im Wasser standen. Dan folgte die Abbildung zweier an einem Stock festgebundener von Männern getragenen Schweine, die für das Festmahl getödtet waren. Daneben eine Anzahl der grossen Tabirs, der Zahl der Schüsseln entsprechend, die uns an diesem Tage vorgetragen wurden. Den Schluss bildete die Darstellung meiner Schaluppe, durch eine grosse Flagge gekennzeichnet, zweier grosser Segelbote und einer Anzahl kleinerer Canoe's. Diese Gruppe sollte die beim Essen anwesenden Gäste darstellen. Diese Zeichnung sollte als Erinnerung des begangenen Festes dienen. Bei verschiedenen Gelegenheiten veranlasste ich meine Freunde, Begebenheiten darzustellen und sah bald ein, wie verschiedenartig die Darstellungen der gewöhnlichsten Dinge ausfallen, die, erstens ein sehr begränztes Verständniss der Darstellung zulassen, und zweitens eine vollständige Unmöglichkeit für einem Anderen, diese primitive Schrift oder dieses bildliche mnemonische Mittel, zu verstehen. Ich will ein Beispiel kurz anführen. Ein Mann wurde factisch von einigen (ja sogar von demselben Künstler)

1^s als eine rohe menschliche Figur, 2^s als ein Gesicht met Augen und met eenem grossen Mund, 3^s als een Kamm met eenem Federbusch, 4^s als een männliches Geschlechtstheil dargestellt.¹

Ook d'Albertis vermeldt ons iets dergelijks: I was surprised to day to see a hiërogllyph on a tree near the shore, which perhaps we shall never succeed in interpreting, but which doubtless has a meaning for the people. The tree on which I remarked this sign being very white and the sign itself very black. It was apparent to every one passing along the river². Misschien wijst dit teeken den Papoea's een doorwaadbare plaats aan.

In hoeverre nog bij andere volken van den Indischen Archipel teekenschrift in gebruik is, is ons niet bekend. Men weet echter hoe dit wel het geval is, of, voorheen althans, was, bij de stammen die de Zuidzee-eilanden bewonen, o. a. bij de bevolking van Palau, van de Carolinen en van het Paascheiland of Rapanui. Op Palau versierde men de hoofdbalken der huizen met afbeeldingen, waaruit de kenner geheele sagen lezen kan; de Freicinet ontving op zijn reis van een opperhoofd van het eiland Rota, van de Carolinengroep, een brief op papier met eenige ruwe afbeeldingen van bijlen, schelpen en zoo voorts, en van Rapanui zijn ons houten plankjes in de meest verschillende vormen overgebleven, besneden met allerlei hiërogllyphen die voornamelijk geslachtsregisters bevatten.³

Hiermede zijn wij aan het einde van onze mededeelingen gekomen. Uit het aangevoerde blijkt het hoe algemeen het gebruik van mnemonische middelen is bij de volken van den Indischen Archipel. Een nauwkeuriger onderzoek zal ongetwijfeld nog meerdere voorbeelden van dien aard aan het licht brengen.

Eene enkele opmerking nog ten besluite. Bij de behandeling van het onderwerp hebben wij gemeend de afdeeling „Merke am Körper“, eveneens bij Richard Andree, onder het voornoemde hoofdstuk opgenomen, buiten beschouwing te moeten laten. Wanneer men zich toch afvraagt waartoe de besproken middelen leiden, dan komt men aanstonds tot de overtuiging, dat zij de oorsprong zijn van het schrift. Dit is echter met de „Merke am Körper“ geenszins het geval. Deze toch dienen uitsluitend als onderscheidings-

¹ N. von Miklucho Maclay, *Ethnographische Bemerkungen über die Papua's der Maclay küste*. *Natuurk. Tijdschr. v. Ned. Ind.* D. 36 pag. 312 ss.

² L. M. d'Albertis. *New Guinea*, pag. 66 vol. II.

³ A. B. Meyer, *Bilderschriften des Ost Indischen Archipels und der Südsee*.

teekens, om den persoon, die ze draagt, in 't oog van zijn stamgenooten te verheffen. Wij moeten ze derhalve beschouwen als orde-teekenen voor dappere daden, doch volstrekt niet als middelen die het geheugen ter hulpe komen. Wanneer bij voorbeeld de Dajak zich den krijgshoed tooit met de wit en zwart gevlekte staartvederen van den rhinocerosvogel ¹, is dit niet om zich zelf het aantal heldenfeiten te herinneren die hij bedreven heeft, doch om den volke te verkondigen, welk een dapper man men voor zich heeft, die zoovele vederen dragen mag, omdat hij even zoovele vijanden vermoord en van hunne schedels beroofd heeft. Hier is er dus alleen sprake van mogen in een bepaald geval, terwijl iedereen gerechtigd is zich een kerfstok of boodschapsstaf te vervaardigen, of zich van knoopenschrift of andere mnemonische middelen te bedienen.

Leiden, Januari 1886.

¹ R. Andree, *Op cit.*, pag. 191.